

Natalia POPUȘOI,

lector superior al Catedrei procedura penală și criminalistica
a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI, doctorand

PROTECȚIA ȘI ASISTENȚA VICTIMELOR ȘI MARTORILOR ÎN CAUZELE PRIVIND TRAFICUL DE FIINȚE UMANE

Traficul de persoane este un fenomen criminal organizat la scară internațională, cu consecințe grave pentru siguranța, bunăstarea și drepturile victimelor și reprezintă o activitate criminală care se soldează cu urmări dezastruoase, adesea fatale pentru viața victimelor.

Impactul negativ major asupra Republicii Moldova cauzat de traficul de ființe umane derivă din faptul că fenomenul a apărut în baza unor premise clasice: lipsa oportunităților economice, feminizarea sărăciei și existența ofertei de victime dornice de a lucra, dar induse în eroare – combinație folosită de criminalii organizați la nivel local și internațional.

Problemele economice și sărăcia afectează direct domeniile educației, sănătății, asigurarea cu locuri de muncă, care la rândul său provoacă alte probleme, cum ar fi șomajul, migrația, traficul de droguri și ființe umane, delincvența juvenilă și marginalizarea unor grupuri ale tinerilor.

Incluzându-se în drepturile procesuale ale martorului, dreptul la protecție este determinat de standardele internaționale. Pe plan european, instrumente de protecție a drepturilor martorului se conțin în Recomandarea R (97) 13 a Consiliului Europei privind intimidarea martorilor și dreptul apărării din 10 septembrie 1997, în Rezoluția Consiliului Uniunii Europene privind persoanele care cooperează în procesul judiciar în lupta împotriva crimei organizate din 20 decembrie 1996 și în Rezoluția Consiliului Uniunii Europene privind protecția martorilor în lupta împotriva criminalității internaționale organizate din 23 noiembrie 1995.

Standardele și-au găsit reflectare în dreptul intern, determinat de unele forme contemporane de manifestare a criminalității, care s-au evidențiat și în Republica Moldova.

Protecția victimelor traficului de ființe umane constituie o obligație pozitivă a statului. Articolul 25 al Convenției împotriva criminalității transnaționale organizate stabilește că fiecare Stat Parte ia, în limita mijloacelor sale, măsuri corespunzătoare pentru a da asistență și a acorda protecție victimelor infracțiunilor, îndeosebi în caz de amenințare cu represalii sau de intimidare. Fiecare Stat Parte se asigură că sistemul

său juridic sau administrat v prevede măsuri care permit furnizarea către victimele traficului de persoane, atunci cînd este cazul: a informațiilor asupra procedurilor juridice și administrati ve aplicabile; a unei asistențe pentru a face astfel încît părerile și preocupările lor să fi e prezentate și luate în considerație în stadiile corespunzătoare ale procedurii penale angajate împotriva autorilor infrac țiunilor, astfel încît să nu aducă prejudicii drepturilor apărării. Fiecare Stat Parte trebuie să implementeze măsuri în vederea asigurării restabilirii psihice, psihologice și sociale a victimelor traficului de persoane, inclusiv, dacă este cazul, în cooperare cu organizații neguvernamentale, cu alte organizații competente și alte elemente ale societății civile și, în special, să le furnizeze: un adăpost convenabil; sfaturi și informații privind drepturile pe care legea le recunoaște, într-o limbă pe care o pot înțe lege; asistență medicală, psihologică și materială; posibilități de angajare, educație și formare.

În cazul comiterii infracțiunii de trafic de ființe umane rolul victimei (părții vătămate) pentru a ajunge la un adevăr obiectiv în cauza penală este foarte important, deoarece această persoană, care are calitatea de victimă și apoi parte vătămată au perceput nemijlocit faptele și împrejurările infracțiunii, pe care ele le pot lămuri prin depozițiile ce le fac. Evident că în această confruntare, plină de riscuri, de urmări imprevizibile, sursele folosite trebuie diversificate și protejate.

Drepturile victimelor traficului de ființe umane sînt prevăzute atît de o serie de convenții internaționale, cît și de legislațiile naționale ale statelor care au aderat la convențiile respective, printre care putem evidenția:

Victima are dreptul la protecție fizică pe toată durata procesului penal, acordate de organele de poliție, în cazul existenței unui pericol;

Dacă în cadrul desfășurării procesului penal viața și sănătatea victimei traficului de ființe umane sînt în pericol, aceasta poate cere schimbarea numelui, prenumelui, datei și locului său de naștere;

Toate persoanele implicate în prevenirea și combaterea traficului de ființe umane, în protecția și asistența acestora sînt obligate să păstreze confidențialitatea cu privire la viața privată și identitatea victimei.

Luînd în considerație specificul acestui fenomen și pericolul în care se află victima traficului de ființe umane legiuitorul a garantat prin dispoziția alin.5 art. 58 CPP dreptul acesteia la protecție de stat de îndată ce a fost identificată.

Problema privind protecția victimei capătă două conotații. Într-un aspect, protecția victimei se asociază cu protecția unei persoane care participă în probatoriul penal prin depunerea de mărturii. În acest caz, victima participă în calitate de martor al doilea aspect, victima unei infracțiuni de trafic de ființe umane, ca persoană căreia i s-a cauzat un prejudiciu, are dreptul la o protecție și asistență specifică doar acestui subiect. Victima, ca subiect al procesului penal, se bucură de protecția de stat ca și un martor. Însuși martorul care nu a fost implicat la momentul necesar într-un program de protecție poate deveni victimă a infracțiunii. Aceasta poate avea loc și în cazul excluderii nejustificate a martorului din program, fie în cazul încetării programului din motivul expirării pericolului. Victima infracțiunii se deosebește totuși de un simplu martor atît prin faptul că în multe cazuri ea este cunoscută de făptuitor și deci necesită o protecție specială, cît și prin faptul că la aplicarea măsurii de protecție trebuie prevenită dubla victimizare a acesteia.

Din partea statului, victimelor traficului de ființe umane li se acordă asistență pentru recuperare fizică, psihologică și socială, prin acțiuni speciale medicale, psihologice, juridice și sociale. Persoana prezumată a fi victimă a traficului de ființe umane se consideră vulnerabilă, beneficiind de pachetul minim de asistență socială și medicală asigurat de instituțiile Ministerului Sănătății și ale Ministerului Protecției Sociale, Familiei și Copilului. Persoanele constatate drept victime ale traficului sînt asigurate cu asistență gratuită în instituțiile medicale stabilite de Ministerul Sănătății.

Codul de procedură penală prevede norme cu caracter general, care sînt aplicabile în situațiile cînd securitatea martorului poate fi pusă în pericol. Articolul 215 CPP RM stabilește condițiile de aplicare a măsurilor de protecție. Organul de urmărire penală și instanța dispun de dreptul lor discreționar atît la aplicarea din oficiu a măsurii lor de protecție, cît și la examinarea cererii referitor la măsurile de protecție parvenită de la persoana care o solicită (art.215 alin.(2) CPP RM).

În acest articol legiuitorul obligă organul de urmărire penală și instanța de judecată de a lua măsuri pentru asigurarea securității participanților la proces sau a altor persoane.

Protecția de stat a martorului și altor participanți la proces o asigură organele care decid aplicarea acestor măsuri și cele care nemijlocit exercită măsurile de protecție de stat. Drept motiv pentru aplicarea măsurilor de protecție de stat față de acestea categorii de persoane servește declarația.

Organele de urmărire penală și instanța de judecată sunt obligate să ia măsurile prevăzute de legislație pentru ocrotirea vieții, sănătății, onoare, demnității și bunurilor părții vătămate.

Cererea privind protecția persoanei se înaintează și se soluționează de către organul de urmărire penală, procurorul sau instanța de judecată în mod confidențial. Hotărîrea cu privire la asigurarea protecției de stat se remite imediat organului abilitat cu asemenea atribuții.

În funcție de circumstanțele concrete, care au servit drept temei pentru aplicarea măsurilor de protecție de stat față de martorul sau partea vătămată, pot fi aplicate următoarele măsuri de protecție: ordinare: paza personală; paza locuinței și a averii; eliberarea mijloacelor speciale de apărare individuală, de legătură și de informare privind pericolul; plasarea temporară în locurile lipsite de pericol; tănuirea datelor despre partea vătămată; extraordinare: schimbarea locului de muncă sau de studii; strămutarea în alt loc de trai cu atribuire obligatorie a locului; schimbarea actelor de identitate, prin schimbarea numelui, prenumelui și patronimicului; schimbarea exteriorului; examinarea cauzei în ședință judiciară închisă.

Potrivit art.2 al Legii cu privire la protecția martorilor și a altor participanți la procesul penal, beneficiari ai protecției sînt martorii, partea vătămată, victima, bănuitul, învinutul, inculpatul, condamnatul, persoanele care nu au o calitate procesuală, dar acceptă să depună declarații. La cererea subiecților menționați supra, se pot bucura de protecție membrii familiei și rudele apropiate. Există trei categorii de măsuri aplicabile în funcție de circumstanțe: urgente, de protecție și de asistență. În ce privește măsurile urgente, enumerate în art.13 al Legii, acestea sînt aplicate de către organul de urmărire penală și administrația locului de detenție.

Atît Codul de procedură penală, cît și Legea Republicii Moldova cu privire la

protecția martorilor și a altor participanți la procesul penal, nu stabilesc o diferență de aplicabilitate față de martorul minor și martorul major, ceea ce înseamnă că martorul minor se bucură de drepturi similare cu privire la aplicarea măsurilor de protecție. Acest fapt este determinat și de jurisprudența CEDO, care recunoaște că copiilor li se aplică aceleași drepturi la un proces echitabil enunțate de Convenție ca și adulților. Se cere de menționat că Legea cu privire la protecția martorilor și a altor participanți la procesul penal instituie un program de protecție. Codul de procedură penală are un domeniu mai larg de aplicare, avîndu-se în vedere că prin intermediul Codului de procedură penală poate fi asigurată protecția oricărei persoane. Totuși, legiuitorul a limitat posibilitatea aplicării modalităților speciale de audiere a martorului doar în cazul unor infracțiuni grave, deosebit de grave sau excepțional de grave (art.110 CPP RM).

Prin art.215 CPP RM legiuitorul obligă organul de urmărire penală și instanța de judecată de a lua măsuri pentru asigurarea securității participanților la proces sau a altor persoane. Iar prin art.110 CPP RM nu se stabilește doar o procedură de audiere, ci o modalitate de protecție în cadrul administrării probelor. În lumina art.94 CPP RM se interzice a i se propune unui martor un anumit avantaj pentru a-l determina să facă anumite declarații. Adică, nu poate fi aplicată protecția cu un avantaj pentru martor și partea vătămată. Totuși, în art.1 al Legii cu privire la protecția martorului se menționează că asigurarea securității este aplicată față de persoanele care au acceptat să furnizeze date. Această prevedere nu este însă aplicabilă victi melor trafi cului de fi ințe umane, pornind de la prevederile art.20 alin.(4) al Legii privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane, care sti pulează că acordarea serviciilor de protecție și asistență nu este condiționată de dorința victimelor de a face declarații și a participa la procesul de urmărire a traficantilor. Altfel spus, protecția față de victimele traficului de ființe umane va fi aplicată în toate cazurile cînd este necesitatea.

Din totalitatea de măsuri de protecție cu caracter procedural importante pentru legislația Republicii Moldova printre primele, atît din punctul de vedere al posibilității aplicării, cît, mai mult, sub aspectul ocrotirii drepturilor, se plasează dreptul de a refuza la mărturie. Doctrina juridică a recunoscut că facultatea de a refuza să depună mărturie acordată martorului amenințat prezintă o semnificație cu totul particulară, avîndu-se în vedere că obligația legală pentru un martor de a depune mărturie într-un proces penal nu este justificată decît dacă acesta nu trebuie să se teamă pentru viața sa atunci cînd se supune acestei obligații. Așadar, dreptul părții vătămate și a martorului de a refuza la depunerea declarațiilor nu ar trebui să fie afectat de necesitatea stabilirii adevărului. Acești a trebuie să fie în drept de a aprecia dacă în situația dată depunerea mărturiilor poate provoca un pericol stării de siguranță a acestuia. Din alt punct de vedere, dreptul de a refuza de a depune mărturii nu ar trebui să fie unul absolut. Partea vătămată sau martorul care este chemat în fața justiției are sarcina de a motiva refuzul său, iar instanța, examinînd circumstanțele cauzei, va putea decide fie acceptul refuzului acestora de a depune mărturii, fie aplicarea măsurilor de protecție necesare. Refuzul de a depune mărturii poate fi condiționat nu doar de pericolul presupus, ci și de riscul de a-și compromite propria persoană. În asemenea caz, instanța, apreciînd circumstanțele cauzei, trebuie să aprecieze dacă argumentele prezentate sînt perti nente. La investigarea infracțiunilor de trafic de ființe umane,

mărturiile ar putea fi decisive în stabilirea adevărului și, din aceste considerente, decizia prin care partea vătămată și martorul se eliberează de obligația de a depune mărturii revine instanței după evaluarea circumstanțelor reale ale cauzei. De remarcat că, potrivit art.111 alin.(3) CPP RM, în anumite cazuri, când poate fi prejudiciată viața intimă a părții vătămate, inculpatului învinuit de comiterea unei infracțiuni sexuale și apărătorului său li se interzice să prezinte probe despre pretinsul caracter sau istoria personală a victimei, cu excepția cazului când instanța acordă această permisiune. Inculpatul poate înainta cerere președintelui ședinței de judecată privind prezentarea probelor despre pretinsul caracter sau istoria personală a părții vătămate. Această cerere se soluționează în ședință închisă, la care inculpatul și acuzarea vor avea posibilitatea să se expună. În urma ședinței închise, instanța va acorda permisiune de a prezenta probe despre pretinsul caracter sau istoria personală a părții vătămate numai dacă se va convinge de relevanța probei și că omiterea lor ar putea să prejudicieze inculpatul, astfel încât să afecteze achitarea lui în cazul în care administrarea acestor probe va fi interzisă. În asemenea cazuri, președintele ședinței va stabili limitele în care pot fi administrate aceste probe și adresate întrebări.

Unul dintre drepturile de care ar putea beneficia martorul infracțiunii de trafic de ființe umane ar putea fi dreptul la păstrarea anonimatului, pe parcursul probatoriului. Anonimatul martorului poate fi păstrat prin aplicarea măsurilor de protecție generale prevăzute de art.215, fie de art.110 CPP RM. Garanțiile prevăzute de art.110 CPP RM țin atât de asigurarea anonimatului datelor de identitate, care, potrivit art.110 alin.(3) CPP RM, se vor păstra la sediul instanței în plic sigilat, în condiții de maximă siguranță a confidențialității, cât și a anonimatului prin audierea acestuia prin intermediul unei tele-conferințe, cu imaginea, vocea distorsionate, astfel încât să nu poată fi recunoscut (art.110 alin.(5) CPP RM). Legea asigură și protecția investigatorilor sub acoperire, care, fiind persoane fizice, se bucură de aceleași garanții potrivit art.110 alin.(9) CPP RM. Procedeele menționate trebuie să respecte în toate cazurile dreptul acuzatului de a audia persoana, asigurând echitatea procesului declarată de art.6 par.1 al Convenției Europene a Drepturilor Omului. În funcție de circumstanțele cauzei, măsurile aplicate pot, evident, să difere. În acest aspect, anonimatul martorului poate fi păstrat prin examinarea cauzei în ședință închisă, prin camuflaj de orice formă, prin nedivulgarea identității, sarcina fiind în același timp de a respecta principiul proporționalității întreprinsele aplicate și dreptul acuzatului la un proces echitabil.

Obiectivul măsurii de protecție necesită a fi determinat în funcție de circumstanțele reale ale cauzei.

Legislația determină și anumite măsuri de siguranță la domiciliu și protecție a bunurilor, care se realizează prin asigurarea protecției lor sau prin alte modalități prevăzute în acordul de protecție. Măsurile urgente sînt prevăzute de art.13 al Legii privind protecția martorilor și a altor participanți la procesul penal. Acestea sînt:

a) Asigurarea pazei personale, pazei locuinței, a reședinței ori a bunurilor. Organul de urmărire penală solicită către organele de poliție punerea la dispoziție a unor persoane care ar asigura măsura respectivă, emițînd în acest sens o ordonanță.

b) Interceptarea comunicărilor. În caz de necesitate, interceptarea comunicărilor se efectuează după regula generală de efectuare a interceptării comunicărilor, prevăzută de art.135-136 CPP RM. De regulă, victima înaintează o cerere privind faptul

intimidării sale. Interceptarea în sensul menționat poate fi dispusă și din oficiu.

c) Supravegherea prin intermediul mijloacelor audio/video. În asemenea situații se aplică prevederile art.8 alin.(1) lit.b) al Legii cu privire la activitatea operativă de investigații și ale art.303 CPP RM.

d) Plasarea temporară într-un loc sigur. Locul este identificat de către organul de urmărire în comun cu Administrația publică locală.

e) Protejarea deplasării sau limitarea deplasării.

f) Eliberarea mijloacelor speciale active și pasive de protecție personală.

În ultimele două cazuri realizarea măsurii asigură organele de poliție.

Legea cu privire la protecția martorului și altor participanți la proces prevede și posibilitatea aplicării unor măsuri urgente de către organul de urmărire penală sau administrația locului de detenție. Aplicarea măsurilor urgente este impusă de necesitatea intervenirii în cazul existenței unui pericol iminent, iar tergiversarea ar putea cauza prejudicii victimei martorului sau altei persoane ce au dreptul de a beneficia de protecție. În asemenea situații, se informează imediat procurorul care conduce urmărirea penală sau procurorul care efectuează controlul asupra respectării legislației în locurile de detenție. Măsurile urgente prevăzute de lege, distincte de cele analizate mai sus, constau în asigurarea protecției martorului aflat în stare de arestare preventivă sau în executarea pedepsei cu închisoarea. Aceste persoane, dacă acceptă să depună declarații, pot beneficia de anumite măsuri de protecție.

Vreau să menționez că în ultimii ani în Republica Moldova sau intensificat eforturile în domeniul protecției martorilor, victimelor și altor participanți la proces. Prin elaborarea Legii nr. 105-XVI a fost creat cadrul juridic privind protecția victimilor-martorilor și altor participanți în procesul penal întru aplicarea acestor garanții în practică. Dar, totuși consider necesitatea elaborării unui mecanism mai eficient de efectuare a măsurilor de asigurare a securității participanților la procesul penal, aplicarea cărora asigură buna desfășurare a justiției și atragerea la răspundere penală a organizatorilor și liderilor organizațiilor și comunităților criminale. Cea mai mare problema este, că mecanismul propus în Legea cu privire la protecția martorilor și a altor participanți la procesul penal nr. 105 – XVI din 16 mai 2008 este imposibil de aplicat în practică deoarece această normă juridică nu este inclusă în Codul de procedură penală. Dar art. 2 alin. 4 al CPP prevede că „Normele juridice cu caracter procesual din alte legi naționale pot fi aplicate numai cu condiția includerii lor în prezentul cod”. De aceea consider necesar de modificat integral dispoziția cap. II „Măsuri de protecție” al Codului de procedură penală.

Referințe:

1. Convenția ONU cu privire la abolirea sclaviei, traficului cu sclavi și a instituțiilor și practicilor analoage sclaviei, 7 septembrie 1956 // <http://untreaty.un.org>
2. Convenția Organizației Internaționale a Muncii privind munca forțată sau obligatorie, 1930 // *Tratate internaționale. Ediție oficială. Vol.27 – Chișinău, 2001, p.210.*
3. Raportul explicativ la Recomandarea nr.R (2000) 11 adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 19 mai 2000//<http://www.coe.int>

4. Convenția Națiunilor Unite împotriva criminalității transnaționale organizate din
5. Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane din 3.05.2000, ratificată de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr.67-XVI din 30.03.2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.66-69/277.
6. Convenția privind despăgubirea victimelor infracțiunilor violente din 24.11.1983 // <http://www.inj.md>.
7. Protocol privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor, adițional la Convenția Națiunilor Unite împotriva
8. criminalității transnaționale organizate din 15.11.2000, /publicat în ediția oficială "Tratate internaționale", 2006, volumul 35, pag.399 /.
9. Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, din 3.05.2005, ratificată de Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr.67-XVI din 30.03.2006, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.66-69/ 277.
10. Legea privind prevenirea și combaterea traficului de ființe umane, nr.241-XVI din 20.10.2005 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr.164-167/812.
11. Legea cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal nr.105-XVI din 16.05.2008 / Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.112-114/434/.